

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ "ТЕОРІЇ ДОВГИХ ХВИЛЬ" М. КОНДРАТЬЄВА

Анотація. Проаналізовано вплив різних за тривалістю економічних циклів на динаміку ринкової кон'юнктури. У контексті К-циклів М. Кондратьєва охарактеризовано нинішню ситуацію в Україні та зроблено прогноз її найближчого майбутнього.

Аннотация. Проанализировано влияние различных по длительности экономических циклов на динамику рыночной конъюнктуры. В контексте К-циклов М. Кондратьева охарактеризована нынешняя ситуация в Украине и сделан прогноз ее ближайшего будущего.

Annotation. The influence of various economic cycles on dynamics of market conditions was analyzed. In context of M. Kondratyev's K-cycles a present situation in Ukraine was characterized and the forecast for the near future was made.

Ключові слова: економічна криза, К-цикли, цикли Кітчана, Кузнеця, Жюгляра, економічна кон'юнктура, технологічний уклад.

Наше покоління стало свідком однієї з найбільших фінансово-економічних криз за останні 100 років. Найвідоміші фінансисти, банкіри, бізнесмени порівнюють сьогоденню ситуацію з Великою депресією 1929 – 1933 років і пророкують, що наш світ кардинально зміниться. Найбільш вірогідний прогноз цих змін можна скласти, лише врахувавши циклічну форму розвитку економіки, а тому найголовнішим завданням вчених-теоретиків є пошук шляхів виходу зі світової економічної кризи з найменшими затратами. Зазначена проблема особливої актуальності набуває в Україні у зв'язку з тривалою економічною нестабільністю.

Відомі економісти К. Маркс, М. Туган-Барановський, Дж. Кітчін, К. Жюгляр, С. Кузнець, М. Прінг, Дж. Кейнс та інші звернули увагу на наявність різних за тривалістю циклів в економіці. Але важливого значення набуває зараз учення М. Кондратьєва, який пов'язав їх існування не тільки з динамікою цін, але й з економічним зростанням взагалі. Застосовуючи теорію "довгих хвиль" М. Кондратьєва, можна не тільки охарактеризувати нинішню ситуацію в країні, у світі, але й зробити прогноз на майбутнє, що й стало метою дослідження в контексті української ситуації.

Згідно з теорією Кондратьєва М. Д., для відновлювання макроекономічної рівноваги необхідно повсякчас стежити за розвитком кризових явищ, а також враховувати чинник часу при побудові системи регулювання економіки. При цьому інноваційні процеси слід пов'язувати з трьома факторами кон'юнктури:

Рівновага "першого порядку" (або короткостроковий цикл Кітчана з характерним періодом 3 – 5 років), яка досягається при відновленні ринкової рівноваги попиту та пропозиції товарів і послуг.

Рівновага "другого порядку" (або середньостроковий цикл Жюгляра з періодом у 7 – 11 років), що досягається при модернізації виробництва, переливанні капіталу в оновлення активної частини основних засобів.

Рівновага "третього порядку" (цикли Кондратьєва, або К-цикли з періодом у 40 – 60 років), що відновлюється завдяки зміні виробничої структури, сировинної бази, джерел енергії, кваліфікації та умов праці робітників, тобто науково-технічного прогресу.

Відхилення від першого типу рівноваги приводить до появи коротких хвиль, другого типу – до середніх хвиль, третього – до довгих хвиль. Проте в наш час між середніми та довгими хвилями виділяють ще цикли С. Кузнеця ("будівельні") з характерним періодом приблизно 17 – 25 років. Рівновага в них досягається завдяки демографічним процесам та відповідним змінам у будівництві, тобто відновленні пасивної частини основних засобів [1, с. 195–202].

М. Кондратьєв зазначав, що великі цикли (К-цикли) можна розглядати як порушення і відновлення економічної рівноваги тривалого періоду. Основна причина їх лежить у механізмі нагромадження, акумулювання і розсіювання капіталу, достатнього для створення нових основних продуктивних сил. У 20-х роках ХХ ст. він зміг проаналізувати статистику за 140 років провідних капіталістичних країн і зробити висновок про існування 2,5 великих циклів. К-цикли вчений розділив на дві стадії або хвилі – знижувальну і підвищувальну.

На основі цих даних науковці продовжили хронологію циклів М. Кондратьєва протягом усієї індустріальної стадії капіталізму, навіть з прогнозом на майбутнє.

- I. К-цикл: знижувальна хвиля: з сер. XVIII ст. до кінця 1780-х рр.;
підвищувальна хвиля: з кінця 1780-х рр. до 1814 – 1820 рр.
- II. К-цикл: знижувальна хвиля: з 1814 – 1820 рр. до 1844 – 1851 рр.;
підвищувальна хвиля: з 1844 – 1851 рр. до 1870 – 1875 рр.
- III. К-цикл: знижувальна хвиля: з 1870 – 1875 рр. до 1890 – 1896 рр.;
підвищувальна хвиля: з 1890 – 1896 рр. до 1914 – 1920 рр.
- IV. К – цикл: знижувальна хвиля: з 1914 – 1920 рр. до 1939 – 1945 рр.;
підвищувальна хвиля: з 1939 – 1945 рр. до 1966 – 1971 рр.
- V. К – цикл: знижувальна хвиля: з 1966 – 1971 рр. до 1980 – 1985 рр.;
підвищувальна хвиля: з 1980 – 1985 рр. до 2003 – 2008 рр.
- VI. К – цикл: знижувальна хвиля: з 2003 – 2008 рр. до 2020 – 2025 рр.

У знижувальну хвилю світова економіка потрапляє тоді, коли відбувається її перенасичення і настає межа розвитку для даного технологічного укладу (ТУ). Це призводить до непродуктивного споживання капіталу, тобто він переходить з реальної сфери економіки у віртуальну і починає "робити гроші з повітря", надуваючи "фінансові бульбашки". Отже, у цей час потрібно здійснити процес "перезавантаження" світової економіки з метою акумуляції, накопичення та концентрації капіталу для формування нового ТУ. Підвищувальна хвиля циклу починається з того моменту, коли акумуляція капіталу досягає такої напруги, при якій стає можливим рентабельне інвестування у створення продуктивних сил. Інакше кажучи, повинна дозріти не тільки потреба, але й абсолютна необхідність у цих інноваціях, щоб без їх упровадження зростання світової економіки було б неможливе [2].

Прикладом знижувальної хвилі може слугувати економіка України у 2004 – 2009 рр. Щоб детально продемонструвати це, на рис. 1 наведено динаміку обсягу потенційного і фактичного ВВП за період січень 2004 р. – III квартал 2009 р., а також розрив ВВП.

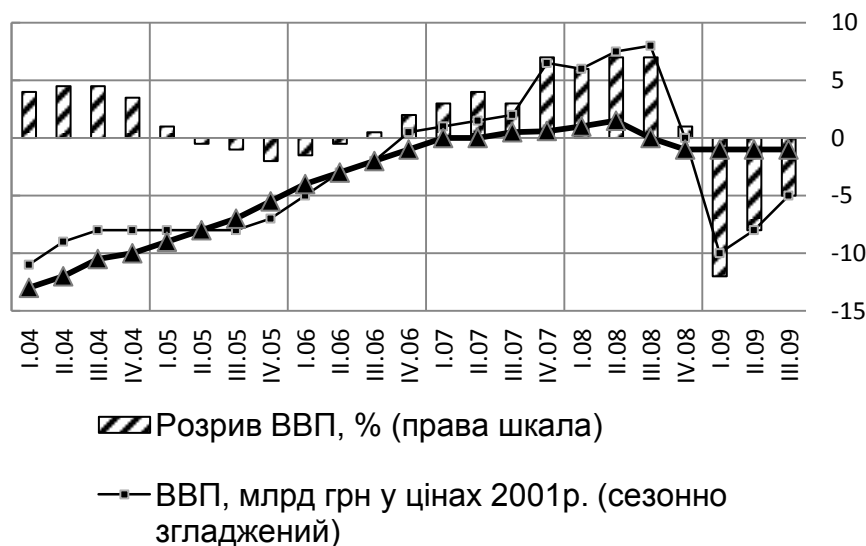

Рис. 1. Фактичний і потенційний ВВП, розрив ВВП [3]

Згідно з графіком за ці роки пройшло два цикли Кітчина з найнижчою точкою у IV кварталі 2005 р. та I кварталі 2009 р. Вхідження до рецесії середньострокового циклу Жюгляра та Кузнеца відбулося в кінці 2008 року. В Україні до III кварталу 2008 р. включно спостерігалось економічне зростання (на рівні 6,9 %). Проте розрив ВВП, який виникає на початку 2007 р. і досягає високого значення в кінці того ж року, свідчить про "перегрів" економіки та фактично вихід на стадію буму, яка продовжується рік та закінчується наприкінці III кварталу 2008 р. різким входженням до фази кризового стану [3].

Аналогічну тенденцію показує динаміка світової економічної кон'юнктури. Спад циклу Кітчина проявився в різкому падінні світового попиту на більшість товарів, у результаті чого обсяг світової торгівлі за даними СОТ досяг своєї найнижчої точки у 2009 р. 12% [2]. Вхідження в рецесію циклу Жюгляра ознаменувалося істотним зниженням у 2008 – 2009 рр. завантаження виробничих потужностей, різким зростанням безробіття і значним зниженням темпів оновлення основного капіталу. Спад у циклі Кузнеца в 2007 – 2008 рр. проявився в іпотечній кризі і різкому скороченні обсягів будівництва в житловій, виробничій та інфраструктурній сферах у розвинених країнах.

У 2008 р. світова економіка увійшла в спадну хвилю шостого К-циклу, у процесі якої відбувається формування нового шостого ТУ, заснованого на абсолютно необхідних новітніх технологіях. Кондратьєв М. Д. попереджав: "Середні цикли (Кітчина, Жюгляра, Кузнеца), що приходяться на знижувальний період великого циклу, повинні характеризуватися особливою тривалістю і глибиною рецесій, короткостроковістю і слабкістю підйомів" [1, с. 203–205]. Тому надлишковий оптимізм світових лідерів від короткочасного підйому в циклі Кітчина являється передчасним.

В Україні економічна ситуація почала покращуватися у 2010 р. Обсяги виробленої промислової продукції за січень-серпень 2010 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року збільшилися на 10,9 %. За I квартал 2010 р. номінальні доходи населення зросли відповідно на 12,8 % і склали 216,5 млрд грн. Наявний дохід у розрахунку на одну особу за I квартал 2010 р. становив 3 506,5 грн (за I квартал 2009 р. – 3 032,5 грн) [3].

Аналізуючи 2011 р., варто зазначити, що реальний ВВП за II квартал порівняно з відповідним періодом 2010 р. зріс на 3,8 %. Проте, незважаючи на тенденцію постійного зростання, у II кварталі відбулося різке зниження економічної активності (до 3,8 % у річному вимірі порівняно з 5,3 % у I кварталі). На підставі цих даних можемо вважати, що відбувся короткочасний підйом в циклі Кітчина для економіки України [4].

Спираючись на теорію М. Кондратьєва, російські академіки А. Акаєв та В. Пантін у 2009 р. розробили графік найбільш імовірного розвитку світової економіки до 2020 р. (рис. 2).

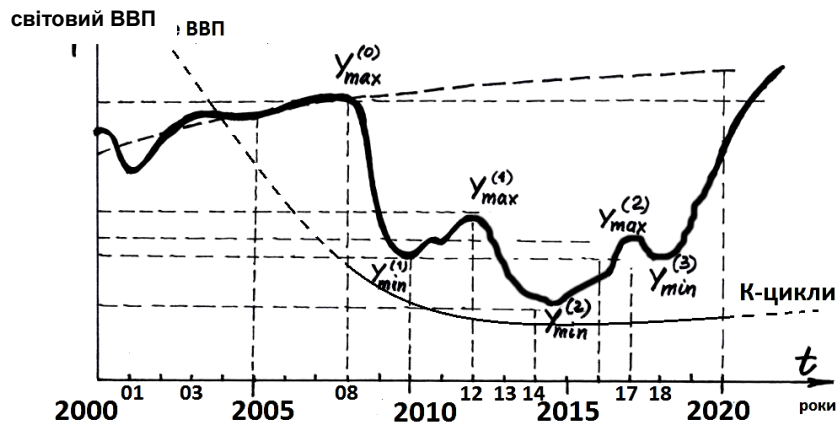

Рис. 2. Імовірний розвиток світової економіки за А. Акаєвим, В. Пантіном [2]

Відповідно до цього графіка, спади і підйоми – це не довільно намальовані криві, а ретельно прораховані чинники змін світового ВВП. Річ у тому, що приблизно раз на півстоліття входження у фазу падіння відразу чотирьох економічних циклів (Кітчина, Жюгляра, Кузнеця, Кондратьєва) різної тривалості збігаються за часом і виникає ефект резонансу.

Початок XXI ст. в Україні характеризується високим рівнем безробіття, низьким рівнем завантаження виробничих потужностей, відсутністю достатнього кредитування реального сектору економіки розвиненими країнами і падінням вкладів в оновлення основного капіталу. Все це свідчить про те, що в рамках циклу Жюгляра світова економіка, зокрема й українська, буде перебувати в депресії як мінімум до 2013 – 2014 рр. У циклі Кузнеця досягне своєї нижньої точки падіння не раніше 2017 – 2018 рр., адже відсутнє зростання будівельної індустрії. Депресія в цьому циклі триватиме до 2018 – 2019 рр., коли в циклі Жюгляра вже почнеться нова фаза кризи. У циклі Кондратьєва понижувальна хвиля завершиться не раніше 2018 – 2020 рр., коли буде сформований новий ТУ.

Таким чином, друга хвиля кризи шостого К-циклу очікується в 2012 – 2015 рр., коли цикли Жюгляра, Кузнеця і Кондратьєва будуть знаходитися ще в стані депресії, а цикл Кітчина знов увійде в фазу рецесії.

Після 2015 року (у2 на рис. 2) за рахунок підйому в циклах Кітчина і Жюгляра, хоча на тлі триваючої депресії в циклах Кузнеця і Кондратьєва, почнеться поживлення світової економіки. Але в 2017 – 2019 рр. знову очікується нова серйозна криза, пов'язана з переходом коротко- і середньострокових циклів у новий спад, хоча в довгих циклах почнеться повільне поживлення. І тільки починаючи з 2020 року, коли в циклах Кузнеця і Кітчина почнеться підйом і сформується основа інновацій шостого ТУ, світова економіка перейде на підвищувальну хвилю К-циклу. А після 2025 р., коли підйом настане і в циклі Жюгляра, світ перейде до стабільного зростання на базі нового ТУ, підґрунтя якого, на думку академіка А. Акаєва, складуть "комп'ютерні технології, біотехнологія та генна інженерія, мультимедіа, включаючи глобальні інтелектуальні інформаційні мережі, надпровідники та екологічно чисту енергетику" [2].

Підсумовуючи проведену роботу, можна сказати, що аналіз сучасного стану розвитку економіки в Україні, як і у світі в цілому, у контексті "теорії довгих хвиль" М. Кондратьєва дає можливість різнопланово поглянути на причини сьогодношньої ситуації та зробити прогноз розвитку майбутнього нашої країни. Сьогодні економіка України знаходиться в спадній хвилі К-циклу, що включає в себе період рецесії циклів Жюгляра і Кузнеця та піднесення в короткостроковому циклі Кітчина. За оцінками аналітиків, ця криза, закінчившись у 2020-х роках, принесе очищення економіки і стане сильним поштовхом до її подальшого розвитку.

Наук. керівн. Лісна І.Ф.

Література: 1. Арманд А.Д. Анатомія кризисов / Арманд А.Д., Люри Д.И. – М.: Наука, 2006. – 238 с. 2. Книжная коллекция. Публикация "Новый мировой кризис начнется в 2012 году". – Режим доступа : <http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/59490/>. 3. Макроекономічний огляд III – 2009 р. НБУ. Департамент економічного аналізу і прогнозування. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>. 4. Основні показники економічного та соціального розвитку України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>.